

L'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València i la Renaixença (1870-1876)

L'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València e do Renascimento (1870-1876)

L'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València and the Renaissance (1870-1876)

Víctor PASTOR BANYULS¹

Resum: En el present estudi efectuem una aproximació al moviment cultural de la Renaixença Valenciana a través de l'anàlisi de l'activitat de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València durant els anys 1870-1876, període en què es va publicar el *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia*. Per a aquest objecte, hem realitzat el buidatge de l'esmentada publicació per tal d'analitzar de manera directa l'aportació cultural dels ateneïstes valencians. Així, estudiem la contribució al recobriment literari i lingüístic de la Secció de Literatura.

Abstract: In this research we have done a study about the Valencian Renaissance cultural movement through the analysis of the activity to Ateneu Científic, Literari i Artístic de València from 1870 to 1876, when the *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* was published. By the way, we have done the dump about this publication to view the cultural contribution of the valencian writers, so we study the literary and linguistic contribution of the Secció de Literatura.

Paraules clau: Segle XIX – Renaixença – València – Ateneu – Secció de Literatura.

Keywords: XIX Century – Renaissance – València – Ateneu – Literature Seccion.

ENVIADO: 20.11.2016
ACEPTADO: 10.12.2016

---

¹ Universitat de València. E-mail: vicpasba@alumni.uv.es.

Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 4 (2016/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2016/ISSN 1676-5818

I. Introducció

El gener de 1870, enmig del període polític del Sexenni Democràtic, alguns joves literats valencians, impulsats per la iniciativa de l'historiador Vicent Boix, van fundar l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València (ACLAV), que va esdevenir un dels centres culturals més importants de la ciutat del Túria. En aquell període, immers en el desenvolupament del moviment de la Renaixença, alguns dels escriptors vuitcentistes valencians començaren a aportar materials per la reivindicació de la identitat pròpia amb el conreu de la literatura en català i la construcció d'una narrativa del passat de la pàtria.

És per això que analitzem el *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (BRAV), publicat de 1870 a 1876, a través del qual observem les característiques de l'Ateneu i, en concret, l'activitat de difusió literària que va promoure la Secció de Literatura de l'entitat, tot amb la finalitat d'obtenir un balanç objectiu del moviment de la Renaixença desenvolupat en el temps polític convuls entre el Sexenni Democràtic i els inicis de la Restauració borbònica.

II. La fundació de l'ACLAV

El gener de 1870 es va fundar l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València, entitat que reuní, tal com ens fa saber Lluís Guarner (1984: 62), «la nueva juventud valenciana que sentía inquietudes literarias y artísticas» amb l'objectiu d'estudiar «la paleografía, la taquigrafía y el lemosín, contando también con una biblioteca», segons Roig Condomina (1994: 313).

La nova societat estava dividida en tres seccions: Secció de Ciències Exactes, Físiques y Naturals; Secció de Filosofia i Ciències Socials, i la Secció de Literatura i Belles Arts. Cada secció comptava amb una junta directiva independent, a més de la general de l'entitat, les quals s'encarregaven d'organitzar les sessions, les discussions i, en definitiva, els actes que creien que s'adreçaven al seu objectiu.

En aquell primer moment, l'activitat de l'Ateneu seria important ja que pocs mesos després, el 5 de juny de 1870, començaven a publicar el seu òrgan d'expressió: el *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia*, l'últim número del qual aparegué el gener de 1876. Era una publicació quinzenal. Si l'entitat dividia la seua activitat per seccions, el mateix succeïa en el seu butlletí de divulgació: un

Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 4* (2016/2)
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2016/ISSN 1676-5818

quadern en què es conjuminava opinió, instrucció i literatura. En aquesta revista, en primer lloc, apareixien articles de les seccions de Ciències Exactes, Físiques i Naturals i de Filosofia i Ciències Socials. Tot seguit, deixaven espai a la Secció de Literatura i Belles Arts: en la secció de belles arts adjuntaven articles de divulgació, en canvi, la secció de literatura aplegava relats i estudis o crítiques literàries, a més de l'àlbum poètic, en què adjuntaven les composicions dels literats.

Finalment, hi adjuntaven la secció «Crònica», en la qual ressenyaven alguna sessió concreta que havien celebrat els ateneïstes. La importància que devia tenir aquesta publicació entre els cercles culturals de la València de l'època seria notable; de fet, Roig Condomina (1995: 108) s'atreveix a qualificar-la com «la publicació valenciana más importante en el campo de la crítica artística».

III. La identitat cultural de l'Ateneu

Per tal de conèixer la idea cultural d'aquella entitat, analitzem el *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia (BRAV)*, una publicació, editada entre 1870 i 1876, que va aportar una contribució cultural positiva al moviment de recobriment literari i lingüístic.

Situem, d'entrada, en la transversalitat la ideologia cultural de l'ACLAV, basada en la mateixa idea d'«ateneu»: fòrum d'instrucció i divulgació cultural. Hi havia, doncs, una confluència intergeneracional, però també ideològica (progressistes republicans junt amb conservadors monàrquics) i cultural (els científics junt amb els humanistes). Una pluralitat necessària, segons afirmava el president ateneïsta Ferran del Alisal l'any 1871:

...para lograr por completo todos los abundantes y sabrosos frutos de que es susceptible la asociacion científica, es conveniente, es preciso que exista la completa libertad del pensamiento que se traduce aqui en dos de sus principales manifestaciones que comprenden todas las demás: la libertad de discusion y la de enseñanza.²

La pretensió de l'Ateneu d'esdevenir el fòrum cultural de la joventut de València no podia deixar de banda –precisament per la llibertat d'expressió a

---

² *Íbidem*.

què al·ludia Alisal– la convulsió política d'aleshores. Així, a l'àlbum poètic del *BRAV* es publicà «Ante la tumba de Prim»,³ composició del poeta Enric Escrig (1832-1875) o «Á S. M. la Reina D. Maria Victoria».⁴ Al mateix temps, alguns dels ateneistes no desaprofitaven l'ocasió per a llorejar els referents culturals com ara el mateix Escrig «Á Lope de Vega»⁵ i l'escriptor Josep Maria Bonilla (1808-1880) «Á la memoria del insigne poeta Fr. Luis de Leon»,⁶ juntament amb Miguel de Cervantes, a qui el 1872 oferiren una sessió d'honor.

D'altra banda, les pàgines del butlletí ateneista demostren l'interés per la cultura valenciana que tenien els socis de l'entitat. De fet, una vegada celebrada la sessió de commemoració del primer any de vida de l'Ateneu, el periòdic de Teodor Llorente publicà una petita crònica, en la qual resulta interessant la intervenció de Vicent Boix en aquella sessió, ja que transmetia als ateneistes la seua ideologia cultural que se sintetitzava en la conservació de «las buenas tradiciones de la cultura valenciana».⁷

Així veiem com el 1872 Rafael Encinas del Soto, vicepresident de l'Ateneu, en el discurs inaugural es preocupava pels escriptors autòctons dels segles XVI i XVII: Gaspar Gil Polo, mossén Doménech Mascó, Cristòfol Virués, Joan Timoneda, Joan Lluís Vives i Francesc de Montcada.⁸

En addició, l'any següent, l'historiador Miquel Velasco i Santos (1831-1897) va efectuar el discurs inaugural del curs 1874-1875 en el qual va dissertar sobre «los estudios históricos» amb l'objectiu d'estimular els estudis històrics propis: «Quién sabe si despues acaso á la semilla que hoy va á arrojar en vuestro campo, fértil en preclaros ingenios, esta mi mano humilde, no deberán la

³ «Album poetico: “Ante la tumba del Excmo. Sr. D. Juan Prim”», *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (15-II-1871).

⁴ «Album poetico: “Á S. M. la Reina D. Maria Victoria”», *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (30-V-1871).

⁵ «Album poetico: “Á Lope de Vega, con motive de la traslacion de sus restos mortales al Panteon Nacional”», *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (30-II-1871).

⁶ «Album poetico: “Á la memoria del insigne poeta Fr. Luis de Leon”», *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (15-V-1871).

⁷ «Noticias locales». *Las Provincias* (10-I-1871).

⁸ «Discurso leído el día 13 de Octubre de 1872 en el Ateneo de Valencia, por D. Rafael Encinas del Soto [...] en la solemne apertura del curso de 1872 á 1873». *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (30-X-1872).

patria, el valenciano reino, o á lo menos esta hermosa ciudad el respectivo historiador que aguardan todavía?»⁹

Hem de tenir present que, tal com aporta Roca (2011: 212), per als renaixencistes valencians «la pàtria –el país– era el territori, és a dir, el seu paisatge»; de manera que, quan Miquel Velasco –historiador deixeble de Vicent Boix– al·ludeix «la patria, el valenciano reino» no pensava, doncs, en cap reafirmació nacional, sinó en l'immediat entorn, o siga, el marc territorial més pròxim i íntim.

Això no obstant, cal no oblidar la definició que fa del territori («el valenciano reino») –extrapolable a la majoria de l'Ateneu– gràcies, precisament, a l'historicisme romàntic que considerava Velasco. Es fan evidents, per tant, les paraules de Joan Francesc Mira (2015: 17), pel que fa a «ser» valencians en aquella època: «l'espai valencià no calia inventar-lo, imaginar-lo o buscar-lo en passats indefinits i remots: era perfectament visible i present almenys amb els referents bàsics de “poble” [...] clara delimitació territorial i persistència històrica».

IV. La Secció de Literatura de l'ACLAV

Bona part de les activitats que se celebraven a l'Ateneu van ser promogudes per la Secció de Literatura, la qual, en el període de publicació del *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (BRAV) (1870-1876), va mantenir una activitat constant. Durant aquell temps la secció va estar presidida respectivament pels literats: Enric Escrig, Josep Pallarés, Vicent W. Querol, Ferran del Alisal i Cristòfol Pasqual i Genís. D'igual manera que d'altres ateneus, com ens fa saber Soria Andreu (1993: 80), va tractar temes del seu temps: les relacions entre la literatura i la societat, l'idealisme i el realisme-naturalisme; alhora que s'hi interessaven per la cultura valenciana.

---

⁹ «Discurso leído en la sesion inaugural del Ateneo de Valencia el 31 de octubre de 1874, por el sócio D. Miguel Velasco y Santos, correspondiente de la Academia de la Historia». *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (15-XI-1874).

Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 4 (2016/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2016/ISSN 1676-5818

IV.1. Curs 1870-1871

Una vegada iniciada l'activitat de l'entitat, es constituïren les diferents seccions –de ciències físiques, socials i de literatura– amb l'objectiu de tractar més pregonament els diferents aspectes culturals. Al curs 1870-1871 la Secció de Literatura va estar presidida per l'escriptor Enric Escrig (1832-1875); de manera que, a finals de 1870, a la secció s'interrogaven sobre qüestions literàries: «el teatro es ó no escuela de costumbres» i, a més, «el Sr. Escrich leyó un bonito romance, *La guerra*»;¹⁰ de fet, les sessions ordinàries d'aquella secció sempre funcionaven de la mateixa manera: establien un debat sobre algun tema proposat pels socis i aprofitaven per llegir textos o composicions poètiques, tant pròpies com alienes.

Un any després, el 1871, els ateneïstes afeccionats a les lletres seguien tractant de respondre els interrogants literaris del moment. Una discussió reïx el novembre d'aquell any: «¿Existe una verdadera poesía popular? ¿Esta y la nacional son una misma?»¹¹ A la qual cosa Ferran del Alisal, president de l'Ateneu 1870-1872, responia: «si pudo existir una verdadera poesía popular primitivamente, dejó de existir desde el momento en que apareciendo la clase media fue sustituida por la nacional».¹²

IV.2. Curs 1871-1872

El desembre de 1871, els ateneïstes renovaren la Junta Directiva de la Secció de Literatura. S'hi va produir un canvi substancial: des d'aquell moment fins al 1876 la presència en l'Ateneu dels germans Querol i Campos (Aureli i Vicent W.) fou constant. Així doncs, Aureli Querol –com aporta Guarner (1984: 17), nascut el 1847 i enllaçat amb la generació dels joves que impulsaven l'activitat ateneïsta–, va ser nomenat vicepresident de la secció literària, junt amb el nou president de la secció Josep Pallarés. Aquella nova etapa coincideix amb l'inici de les noves aportacions de l'Ateneu que podem dividir entre: la inserció de la literatura en llengua pròpia al *BRAV*, l'interès per la literatura, la història i el patrimoni propis.

---

¹⁰ «Noticias locales». *Las Provincias* (15-XII-1870).

¹¹ «Noticias locales». *Las Provincias* (25-XI-1871).

¹² «Noticias locales». *Las Provincias* (28-XI-1871).

D'aquesta manera, tot i que l'aportació literària del butlletí de l'entitat va divulgar sobretot la literatura castellana, l'abril de 1872 el literat Jacint Labaila va publicar la composició poètica «Cant», una exhaltació de l'horta Del Túria:

«La primavera l'hòrta y lo secá verdeja,
 Les flors òbrin ses calçers al vent que les oretja
 Y revòlen al sòl les papellones
 Lluint ses ales d'òr»¹³

Ara bé, encara que aquells versos saludaven els temps primaverals, la composició se centrava en l'«Amor, ambició, glòria, triangul de la vida». Així doncs, en contrast al temps plaent i alegre de la primavera, l'autor exposava les preocupacions terrenals de l'home, com ara l'ambició per la ciència i el saber: «Al amor de la ciència, qu'al hòme despèrt cega». Un coneixement, però, que no podia suplir les preocupacions inherents a l'ésser humà i, consegüentment, l'autor s'aclama a l'ajuda divina: «¡Oh, mon Deu! yo vullch creure: ab fé desitje viure».¹⁴

L'abril de 1872 al *BRAV*, a més a més, observem l'interés que mantenien per la història pròpia. Així, l'ateneista Rafael Blasco –tal com aporta Monlleó (1996: 53): director del *Diario Mercantil de Valencia* en esclatar «La Gloriosa» i integrant de la Junta Revolucionària de València– el 30 d'abril publicava l'article «Algo de lo que pasaba en Valencia en los siglos XVI y XVII», a través del qual realitzava una aproximació de dades sobre la història de l'època moderna del País Valencià.

Blasco se'n feia ressò d'un pregó emés pel capità general del Regne, Francesc de Sandoval i Rojas, per primera vegada a València el 9 de novembre de 1596, pel qual citava problemes ocasionats pels bandolers a la comarca de la Ribera del Xúquer. Tot i comentar en llengua castellana l'esmentada ordre, Blasco denota certa fidelitat i s'hi interessa per divulgar la llengua de l'administració de l'època, és per això que hi cita algun fragment: «Esta era la fórmula que se usaba. “Perçó, dice el bando, sa Excellencia ab vot y parer dels magnífichs

¹³ «Album poetico: “Cant”», Jacint Labaila, *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (15-IV-1872). Editada a l'apèndix d'aquest treball.

¹⁴ *Ibidem*.

Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 4 (2016/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragón

Jun-Dez 2016/ISSN 1676-5818

micer Hierony Nunyez Regent la Real Cancellaría y Doctors del Real Consell criminal: Proveix, statuix, ordena y mana...»¹⁵

L'agost de 1872, torna al *BRAV* la publicació d'una altra composició en valencià, en aquesta ocasió, de Josep F. Sanmartín i Aguirre (1848-1901). Aquest autor inserí el poema «¡Aurrerá!», a través del qual reivindicava la llengua i la intentitat valencianes.

«Poetes de Valencia, poetes de ma terra,
Vosaltres que del arpa les cordes feu vibrar,
Cantem en nostra llengua com l'au canta en la serra»¹⁶

Em aquest sentit, la composició de Josep Sanmartín i Aguirre és una de les exhortacions literàries del *BRAV* més directes que podem llegir, per un fi comú: el recobriment lingüístic, literari i, a més, la reivindicació regional dels valencians.

IV.3. Curs 1872-1873

El curs 1872-1873 s'encetà amb el nomenament de Vicent W. Querol com a president de la Secció de Literatura de l'ACLAV, el qual, juntament amb el president de l'entitat Joaquim Serrano Cañete (1832-1892), fixaven cinc eixos de debats literaris: «Influencia de la escuela romàntica en la literatura», «¿Puede considerarse el arte como regulador de la civilizacion de los pueblos?», «De la sàtira. ¿Es ó no conveniente su cultivo?», «Influencia del cristianismo en el arte.», «Critica de la novela en el siglo XIX.», «Causas y efectos del renacimiento artístico en el siglo XV».¹⁷

Començat l'any 1873, la secció continuava tan animada com de costum amb els debats literaris i la lectura de poemes dels socis i col·laboradors dels quals trobem aportacions a la construcció de l'imaginari col·lectiu dels valencians. D'una banda, a l'àlbum poètic del butlletí apareixien les composicions: «¿Ahon anem?» i «El Castell de la Reina Mora». En el primer poema Jacint Labaila

¹⁵ «Algo de lo que pasaba en Valencia en los siglos XVI y XVII», *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (30-IV-1872).

¹⁶ «Album poetico, “Aurrerá”, Josep F. Sanmartín i Aguirre. *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (30-VIII- 1872).

¹⁷ «Noticias locales». *Las Provincias* (20-XI-1872).

Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 4 (2016/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragón

Jun-Dez 2016/ISSN 1676-5818

recollia la preocupació pels sobtats canvis socials i polítics d'aleshores –el poema s'hi publicà al maig de 1873, és a dir, tres mesos després de la proclamació de la I República:

«Lo mon antich en runes dels fonaments tremòla,
Com castell de molts segles pedra á pedra s'asòla,
Vent revolucionari sobre ell ab furia cau»¹⁸

En la segona composició, «El Castell de la Reina Mora», Víctor Navarro, jurista i procliu al cultiu de les lletres, recollia l'estètica pairal, com apunta Roca (2011: 210), «la descripció lírica del territori» a través d'una lloança al paisatge que caracteritzava els poetes valencians del Vuit-cents. Això no obstant, orientava la simbologia espacial al tema historicista:

«Si es cas traveses en tos viatjes
La vall que dihuen del Alfondech,
Hon rey En Jaume, prendat al vórela
Un monastèri s' y maná fer,
Dalt la montanya, tristes y ombrives
Vorás les ruines d'un gran castell».¹⁹

D'altra banda, Rafael Ferrer i Bigné començava a publicar al *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* l'«Estudio histórico-crítico sobre los poetas valencianos de los siglos XIII, XIV y XV», que havia estat premiat al certamen de la Societat Econòmica d'Amics del País de València, la secció de literatura del qual oferia el 1871 el títol de soci de mèrit pel «mejor estudio sobre los poetas valencianos de los siglos XIII, XIV i XV», amb l'objectiu de «formar una série continuada de trabajos monográficos, que fijan el verdadero valor de los poetas de nuestra ciudad [València]».²⁰

Arran d'aquell reconeixement, Ferrer i Bigné –soci i col·laborador de l'ateneu– el 1873 va publicar el seu estudi, que desglossà a les pàgines del *BRAV* des del 15 de maig d'aquell any fins el 30 de maig de 1874. L'autor, com ressenyava l'epíleg de l'obra (1873: 76), poava així «el sentimiento

¹⁸ «Album poético: “¿Ahon anem?”», Jacint Labaila. *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (30-V-1873).

¹⁹ «Album poético: “El Castell de la Reina Mora”». *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (15-VI-1873). Composició poètica editada a l'apèndix d'aquest treball.

²⁰ «Noticias locales». *Las Provincias* (8-XI-1871).

patriótico y el sentimiento religioso» emés des dels primers trobadors envers el reu conqueridor Jaume I, junt amb la llarga enumeració de literats valencians que conrearen la llengua durant els segles de l'estudi. Amb la qual cosa, tot plegat, Ferrer i Bigné apropava als ateneistes el coneixement de la literatura medieval pròpia i, consegüentment, com apunta Archilés (2007: 512) –d'igual manera que al poema anterior–, assentava els fonaments d'un discurs històric sobre la identitat valenciana.

IV.4. Curs 1873-1874

Aquell nou curs, amb Vicent W. Querol com a president de l'entitat, l'aportació per part de la Secció de Literatura la podem dividir en dos grans blocs: d'una banda, els debats literaris i el suport a la divulgació d'obres dels escriptors vuitcentistes autòctons; i, d'altra banda, l'aparició de noves iniciatives de difusió literària.

La línia traçada per l'esmentada secció romania íntegra i seguien donant suport als escriptors vuitcentistes: a mode d'exemple, el dramaturg Enric Gaspar (1842-1902) presentà l'obra teatral «El estómago»,²¹ i Teodor Llorente aprofitava la plataforma literària per a presentar la traducció de «Faust», de Goethe.²² Així mateix, la Secció de Literatura va crear el «Certamen del Ateneo Literario y Artístico de Valencia», a través del qual oferia premis per a poesia i prosa: «Oda sobre asunto heróico ó filosófico» i «Estudios acerca de los orígenes de la poesia castellana en Valencia, y juicio crítico de los poetas valencianos que escribieron en el idioma nacional has fines del siglo XVI», a més atorgaren un premi extraordinari de «Poesía sobre asunto heróico ó legendario de Valencia».²³

Junt amb el certamen es llançaren dues noves iniciatives de difusió literària: les vetlades artísticoliteràries i els tes artísticoliteraris, que totes dues conjuminarien la literatura, l'art i la instrucció –«la palabra sobre puntos amenos» per «algunas de las personas que mayor reputacion disfrutaban en los circulos literarios».²⁴

²¹ «Noticias locales». *Las Provincias* (13-I-1874).

²² «Noticias locales». *Las Provincias* (15-I-1874).

²³ «Certámen». *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (15-I-1874).

²⁴ «Noticias locales». *Las Provincias* (11-I-1874).

Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 4 (2016/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2016/ISSN 1676-5818

IV.5. Curs 1874-1875

En començar el nou curs, amb Vicent W. Querol al capdavant, la Secció de Literatura seguia oferint sessions ordinàries als socis, en les quals, com de costum, es llegien composicions poètiques i es debatien temes literaris, però el més destacable fou la celebració dels quatre segles de la introducció de la impremta a partir del llibre *Obres o Trobes en labors de la Verge Maria*, que fou publicat el 1474 a la ciutat de València i és considerat com la primera obra literària impresa a l'Estat espanyol.²⁵ La iniciativa havia estat pensada i impulsada per Querol, que només ser nomenat a finals de 1873 va proposar-ho a la corporació, conjuminà poesia i parlaments –de Joaquim Serrano Cañete i Vicent W. Querol–, situaria, una vegada més, l'ACLAV en el centre de la cultura de València, tant que Lluís Guarner (1984: 503) ho va considerar com la festa literària més important després del Jocs Florals del Liceu valencià de 1859; i més actualment, Rafael Roca (2011: 33-35) s'hi ha referit tot incloent-ho en els «diversos certàmens literaris que, tot i no rebre la denominació de Jocs Florals, responien a l'esquema i la litúrgia jocfloralistes».

Una vegada començat 1875, els ateneistes encetaren una nova iniciativa cultural, les conferències públiques: una «série de conferencias públicas, que vendrán dándose todos los jueves, sobre diferentes asuntos científicos, artísticos y literarios».²⁶ S'obrien, doncs, de nou a tota la societat valenciana amb temes culturals d'interés general. Aquell any disertaven: Fèlix Pizcueta, Miquel Velasco, Gonçal Salvà, Cèsar Santomà, Vicent W. Querol, Josep Villó, Francesc Castells, Josep Brel, Vicent Calabuig, Juli Magraner, Víctor Navarro i Joaquim Serrano Cañete.²⁷

D'aquests, hi destaca Vicent W. Querol, amb la conferència «Renacimiento en nuestros dias de la literatura provenzal catalana», un parlament amb el qual Querol tractava de persuadir els socis sobre la sensibilitat del moviment de la Renaixença per la història i la llengua pròpies.

---

²⁵ Vegeu: Víctor Pastor Banyuls (2016): «El Certamen literari de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València en commemoració de la introducció de la impremta (1874)», en premsa: *Actes del XVIIè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*.

²⁶ «Noticias locales». *Las Provincias* (25-II-1875).

²⁷ *Íbidem*.

IV.6. Curs 1875-1876

La sessió inaugural d'aquell curs es va celebrar el 5 de novembre de 1875, tot i que la crònica de l'acte no va aparèixer fins el darrer número del *BRAV*, el 15 de gener de 1876. En aquella ocasió, Fèlix Martín, aleshores secretari general de l'Ateneu, va pronunciar el discurs inaugural, a través del qual denotava que l'activitat d'aquella secció augmentava cada any, des de la fundació del butlletí fins el darrer número (1870-1876). Així –afegia el secretari general– per apoderar més la secció dels afeccionats les lletres, l'Ateneu establia en finalitzar el 1874 l'Acadèmia d'Aquareles i la Secció de Belles-Arts. En conseqüència, la Secció de Literatura se centrava íntegrament en l'estudi i conreu de les lletres, així, als darrers mesos de 1875, ja es produïa un impuls considerable de la biblioteca i dels gabinets de lectura de l'entitat.

Ara bé, el butlletí-revista es va publicar fins el gener de 1876. Per què, de colp, se'n va aturar la publicació? No deixa de ser una incògnita a resoldre. Nosaltres, doncs, plantegem una doble hipòtesi: les circumstàncies de Querol i els problemes amb l'editor.

En primer lloc, hem de recordar que Vicent W. Querol, quan fou nomenat director del butlletí de l'Ateneu a finals de d'octubre (20-x-1875), va canviar de lloc de treball, la qual cosa reduiria el temps de col·laboració amb l'Ateneu. D'altra banda, es produí un canvi simptomàtic: mentre tots els números del *BRAV* eren impressos per Josep Rius, l'any següent l'ACLAV publica un discurs de Llorente²⁸ enllestit a les premses de Ramon Ortega.

En aquest sentit, resulta interessant el que aporta Rosa Monlleó (1996: 54) quan informa que Josep Rius el 1872 va haver de vendre el seu periòdic, el *Diario Mercantil de Valencia*, a *Las Provincias* de Llorente, arran de la crisi econòmica que va patir. Es produiria una insolvència econòmica per part de l'empresa editorial? Hi haurien discrepàncies entre els ateneïstes i la impremta de Rius?

---

²⁸ Teodor Llorente (1877), «Las bellas letras y las bellas artes en la época presente», dins *Apertura del Ateneo de Valencia, curso 1877 á 1878*. Imprenta de Ramon Ortega, Valencia.

V. Els homenatges literaris dels ateneistes valencians

L'Ateneu, en tant que fòrum de la joventut valenciana, va dedicar algunes de les sessions a honorar els prohoms que els havien insuflat la indentitat literària. Repassem els homenatges literaris que hi efectuaren.

Durant tot el 1871, com hem vist pàgines enrere, l'activitat de l'ACLAV prendria un impuls considerable i, en conseqüència, a inicis de 1872 van haver de traslladar-se a una nova seu social. Arran de la nova ubicació, els ateneistes van aprofitar per demanar formalment a l'Ajuntament el canvi del nom del carrer per honorar l'escriptor valencià Gaspar Gil Polo (1530-1584).²⁹ D'aquesta manera, trametien al consistori l'exposició de motius per tal de canviar el nom del «carrer Raposa» pel de «Gil Polo», amb la intenció d'«eternitzar la ilustre memoria del reputado poeta valenciano».³⁰

D'altra banda, tal com ressenyava el secretari general Carles Testor, en la sessió inaugural del curs 1873-1874, els ateneistes, el 1872, es van sumar a la sessió fúnebre que, el novembre, la Joventut Catòlica de València va oferir al literat Antoni Aparisi i Guijarro (1815-1872), depassat aquell any. La Secció de Literatura li va dedicar una corona de llover i, com recorda Testor, van accedir «gustosos á la galante invitacion con que fueron honrados colocando las flores de su inspiracion en la corona poética que dedicaron á nuestro compatriocio los poetas valencianos».³¹

En el mateix context temporal, un mes després, el 22 de desembre de 1872, l'Ateneu va celebrar una sessió literària en honor del poeta Gustavo Adolfo Bécquer, tot just per recordar-ne el segon aniversari de la desaparició.

²⁹ El 1872 l'ACLAV va canviar la ubicació de la seu al carrer Raposa número 1, de manera que van tramete a l'Ajuntament de València una exposició de motius per a canviar el nom de la via i, així, «eternitzar la ilustre memoria del reputado poeta valenciano Gil Polo». L'exposició, que estava signada el 24 de març pel president de l'Ateneu el 1872 Joaquim Serrano Cañete, i pel secretari general Carles Testor, va ser acceptada pel consistori municipal que va admetre la demanda sense discussió i per unanimitat. («Exposicion que el Ateneo de Valencia elevó al Ayuntamiento de esta capital, acuerdo y carta de aprecio, dirigidos por el Municipio á la citada corporacion». *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia*, 15-IV-1872).

³⁰ *Ibidem*.

³¹ «Memoria leida por el secretario general del Ateneo Sr. D. Carlos Testor, en la sesion inaugural del curso de 1873 á 74». *Boletín-Revista del Ateneo de Valencia* (30-x-1873).

Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 4 (2016/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2016/ISSN 1676-5818

Arribat el darrer mes de 1873, concretament, el 10 de desembre, l'Ateneu va celebrar un acte en honor del dramaturg i poeta Manuel Breton de los Herreros (1796-1873), depassat aquells dies. De tal manera, van organitzar una sessió al Teatre Principal on, segons *Las Provincias*, es va aplegar la societat més reeixida de la València de l'època: «las damas mas bellas, mas elegantes y mas aristocraticas de Valencia compartian casi todas las localidades con los hombres mas distinguidos en los círculos literarios y artísticos».³²

En síntesi, durant el període de publicació de butlletí, els ateneïstes honoraren les glòries pàtries de la cultura valenciana de la mateixa manera que homenajaren els literats més destacats de l'Estat espanyol. És fa evident, per tant, que l'Ateneu funcionava el centre de la cultura de València que tractava d'unir la cultura universal amb la pròpia; i, alhora, la cultura valenciana amb el marc polític espanyol.

VI. A tall de conclusions

Comptat i debatut, l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València, caracteritzat pel foment de la instrucció, la investigació i el coneixement, aplegava literats de diferents sensibilitats i generacions per al debat dels afers que els interessaven: les relacions entre la literatura i la societat, l'estètica dels gèneres literaris i l'anàlisi de la producció literària contemporània i de la història de la literatura.

Gràcies a la condició de fòrum, l'Ateneu resultà una entitat essencial per preservar la cultura en el període polític convuls del Sexenni Democràtic (1868-1874); de fet, a tot d'Estat espanyol existia una xarxa d'entitats ateneïstes que difonien els coneixements científics, artístics i literaris, i s'adaptaven a la identitat nacional dels territoris on es fundaven.

A través de la informació extreta del *Boletín Revista del Ateneo de Valencia* i de *Las Provincias*, observem com la Secció de Literatura n'enfortia la vessant cultural, amb l'augment dels debats literaris i la difusió de les lletres dels romàntics europeus, les conferències públiques, així com l'interès pel patrimoni, mitjançant la defensa dels monuments històrics de València; el

---

³² «Teatro Principal. Funcion en honor de Breton de los Herreros.» *Las Provincias* (12-XII-1873).

Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 4 (2016/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2016/ISSN 1676-5818

reconeixement de dates com ara la commemoració dels quatre segles de la introducció de la impremta a València, i la reivindicació d'escriptors històrics: Cervantes i Gil Polo; i contemporanis: Aparisi i Guijarro, Bécquer i Bretón de los Herreros, entre d'altres.

En definitiva, l'anàlisi de l'Ateneu ens apropa el panorama cultural de la València del Sexenni Democràtic i els inicis de la Restauració Borbònica, així com la identitat cultural dels escriptors vuitcentistes valencians de l'època.

***

Bibliografia

- ARCHILÉS, Ferran. "La Renaixença al País Valencià i la construcció de la identitat regional", *Anuari Verdagner*, 15, (2007): 483-519.
- FERRER I BIGNÉ, Rafael. *Estudio histórico-crítico sobre los poetas valencianos de los siglos XIII, XIV y XV*, València: Imprenta José Rius, 1873.
- GUARNER, Lluís. *Obras completas de Vicente W. Querol*, vol. 1, València: Direcció General de Cultura de la Generalitat Valenciana, 1984.
- MIRA, Joan Francesc. *La nació dels valencians*. Barcelona: Pòrtic, Barcelona, 2015.
- MONLEÓ, Rosa. *La burgesia valenciana en el Sexenio democrático*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, 1996
- ROCA, Rafael. «La pàtria somniada dels poetes de la Renaixença valenciana», *Caplletra*, 50 (2011): 209-236.
- ROIG CONDOMINA, Vicent. «Las exposiciones de bellas artes en la Valencia del siglo XIX», tesi doctoral inédita. València: Universitat de València, 1994.
- ROIG CONDOMINA, Vicent. «El Ateneo Científico, Literario y Artístico de Valencia y su aportación a las artes en el último tercio del siglo XIX», *Ars Longa*, 6 (1995): 107-114.
- SORIA ANDREU, Francisca. *El Ateneo de Zaragoza (1864-1908)*. Zaragoza: Institución Fernando El Católico, 1993.